

PREDUZETNIČKA ORIJENTACIJA STUDENATA I USLOVI ZA POKRETANJE STARTAP KOMPA NIJA

Aleksandar Vekić¹, Jelena Borocki², Angela Fajsi³

^{1,2,3}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹vekic@uns.ac.rs, ²borocki@uns.ac.rs, ³angela.fajsi@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Preduzetništvo ima vitalnu ulogu u napretku savremenog društva i privrede, te izučavanje i podsticanje preduzetništva na univerzitetima predstavlja jedan od osnovnih faktora uspešnosti i održivosti ovog procesa. Cilj ovog rada je da istraži preduzetničku orijentaciju studenata inženjerskog menadžmenta na početku njihovog studiranja, te prikaže aktuelne uslove za pokretanje startap kompanija u Republici Srbiji. Istraživanje pokazuje sve veće opredeljenje studenata inženjerskog menadžmenta za pokretanje sopstvenog preduzetničkog poduhvata u dinamičnim uslovima koji postoje u inovativnom startap ekosistemu Republike Srbije. Studentima je u realizaciji njihovih namera oko pokretanja startap kompanija potrebna sveobuhvatna i sistemska podrška od strane svih učesnika u inovativnom startap ekosistemu, a pre svega univerziteta i fakulteta u okviru njih. Upravo univerziteti igraju glavnu ulogu u razvoju ranih preduzetničkih sklonosti studenata i preduzetničkog duha, koji se posle manifestuju u formi preduzetničke aktivnosti i usmerenosti ka pokretanju poslovanja zasnovanog na inovacijama.

Ključne reči: Preduzetništvo, Univerzitet, Startap kompanija, Studenti, Inovativni startap ekosistem

ENTREPRENEURIAL ORIENTATION OF STUDENTS AND CONDITIONS FOR ESTABLISHING STARTUP COMPANIES

Abstract: Entrepreneurship has a vital role in the progress of modern society and economy, such as the study and encouragement of entrepreneurship at universities is one of the basic factors of success and sustainability of this process. The aim of this paper is to investigate the entrepreneurial orientation of students of engineering management at the beginning of their studies, and to present the current conditions for starting a startup company in the Republic of Serbia. The research shows the growing commitment of engineering management students to start their own entrepreneurial venture in the dynamic conditions that exist in the innovation startup ecosystem of the Republic of Serbia. In the realization of their intentions to establish a startup company, students need comprehensive and systematic support from all participants in the innovation startup ecosystem, and above all universities and faculties within them. Universities are the one that play a major role in the development of students' early entrepreneurial orientation and entrepreneurial spirit, which are later manifested in the form of entrepreneurial activity and starting an innovation-based business.

Key Words: Entrepreneurship, University, Startup company, Students, Innovation startup ecosystem

1. UVOD

Preduzetničke aktivnosti koje sprovode preduzetnici imaju sve važniju ulogu u jačanju savremenih privreda i dovode do razvoja poslovnih ideja i novih kompanija na osnovu njih. Ovo značajno doprinosi rastu zaposlenosti, razvoju novih proizvoda i usluga, podsticanju inovacija, jačanju konkurentnosti privrede, održivom rastu i drugim važnim indikatorima kako za same kompanije, tako i za države u celini. Univerzitetско obrazovanje koje uključuje nastavne predmete iz oblasti preduzetništva i inovacija postaje sve važnije, pa ga je potrebno podsticati na što većem broju fakulteta i studijskih programa [1]. To utiče i na razmišljanje studenata oko pravca njihovog daljeg akademskog razvoja i buduće poslovne karijere. Izučavanja preduzetništva i sticanje preduzetničke kompetencije u velikoj meri zavisi od nastavnog kadra i istraživača koji se bave ovom oblašću koja je odavno postala fenomen u društvu.

Preduzetništvo se može posmatrati kao dinamičan proces u kome jedna osoba ili više njih koriste inovacije kroz organizovani proces traženja novih poslovnih mogućnosti kako bi se kreirala nova vrednost i na pogodan način isporučila tržištu [2]. Potrebno je da postoji vizija oko razvoja same inovacije kako bi se njome zadovoljile potrebe ciljnog tržišta.

Inovacija podrazumeva generisanje nove ideje i njenu realizaciju u vidu novog proizvoda, usluge, procesa i dr., te na taj način utiče na dinamičan rast privrede zemlje, ali i na ostvarivanje višeg nivoa profita za inovativne kompanije [3].

U centru preduzetničkog procesa kao pokretač preduzetničke aktivnosti je preduzetnik koji preuzima inicijativu i donosi promene u okruženju [4]. Potrebno je napraviti razliku između dve potkategorije preduzetnika. Prva kategorija koja se naziva samostalni preduzetnici u osnovi neguje ideju preduzetništva i stvara novu firmu ili organizaciju zasnovanu na toj ideji. Druga kategorija su spin-off preduzetnici i oni podstiču ideju unutar postojećeg radnog mesta, u vezi sa aktivnostima na tom mestu, i preuzimaju ovu ideju sa radnog mesta iz date kompanije, kako bi samostalno pokrenuli novu firmu ili organizaciju, ponekad uz formalnu ili neformalnu podršku prethodne kompanije [5]. Studenti preduzetnici se razlikuju od drugih tipova preduzetnika [6], a često im nedostaju samopouzdanje, sposobnosti i iskustvo

koje je neophodno za započinjanje sopstvenog posla. Pored toga oni se nalaze u dva različita okruženja, akademskoj zajednici i u svetu biznisa, te se njihova znanja o poslovnom svetu uglavnom vezuju za nastavne lekcije [7].

Preduzetnička orijentacija se može posmatrati kao uloženi napor i težnja da se podstaknu i unaprede preduzetničke aktivnosti, a rezultat toga bi trebalo biti efikasnije ostvarivanje postavljenih poslovnih ciljeva, sprovođenje definisane vizije i stvaranje održive konkurentske prednosti [8]. Univerziteti igraju važnu ulogu u podsticanju i usmeravanju preduzetničke aktivnosti, te komercijalizaciji istraživačkih rezultata [9] i njihovom uspehu na tržištu u vidu novih proizvoda, usluga ili procesa. Dakle, veoma je važno da univerziteti podstiču preduzetničku aktivnost i kulturu, kako bi se i sami mogli smatrati preduzetničkim univerzitetom.

Ovakav pristup univerziteta vodi nastajanju novih i inovativnih preduzetničkih poduhvata u vidu osnivanja startup kompanija kao efikasnog načina za komercijalizaciju naučnog znanja i istraživanja. Startup kompanije se mogu posmatrati kao organizacije sa izuzetnom perspektivom, a da ne postoje duže od 10 godina. Za razliku od malih i srednjih preduzeća ove kompanije se uvek zasnivaju na: inovativnoj ideji sa visokim potencijalom rasta i poslovanju u kojem se koriste savremene i inovativne digitalne tehnologije [10]. Startup kompanije su u Republici Srbiji definisane novim „Zakonom o inovacionoj delatnosti“ koji je u primeni od 05.01.2022. godine, te se pod njima podrazumeva „novoosnovano privredno društvo ili preduzetnik koji razvija inovativni proizvod ili uslugu i koji ima potencijal brzog i velikog rasta“ [11]. Ove kompanije su uglavnom jednostavne strukture i prepoznatljive su po tome što su uvek povezane sa inovacijama [12].

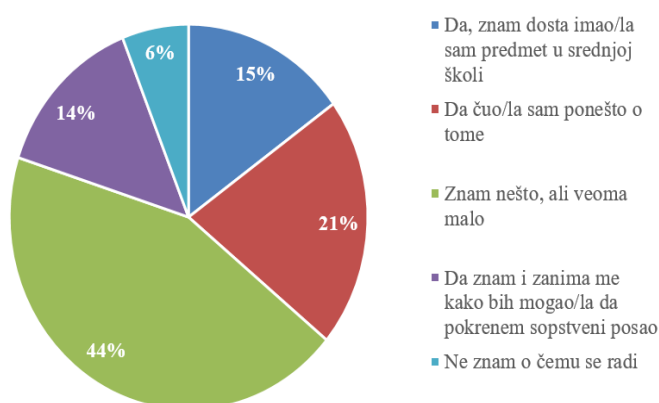
2. PREDUZETIČKA ORIJENTACIJA STUDENATA INŽENJERSKOG MENADŽMENTA

Izučavanje preduzetništva na univerzitetima širom sveta postaje sve važnije, a to je sve više prepoznato i od strane različitih fakulteta u Republici Srbiji. Na taj način se razvija preduzetnički duh kod mladih ljudi i usmeravaju njihove aktivnosti ka preduzetničkom delovanju. Jedna studija je pokazala da je preduzetnička orijentacija studenata u pozitivnoj korelaciji sa preduzetničkim obrazovanjem u okviru univerziteta [13].

Osnovni cilj izučavanja preduzetništva jeste da studentima omogući: razumevanje osnovnih koncepata i prakse preduzetništva i preduzetničkog načina razmišljanja; razumevanje značaja inovacija za preduzetništvo i novih zahteva različitih oblasti privrede; razumevanje procesa pretvaranja poslovne ideje u preduzetnički poduhvat; kao i sticanje znanja o kreiranju poslovnih modela kao osnove za nastanak startup kompanija.

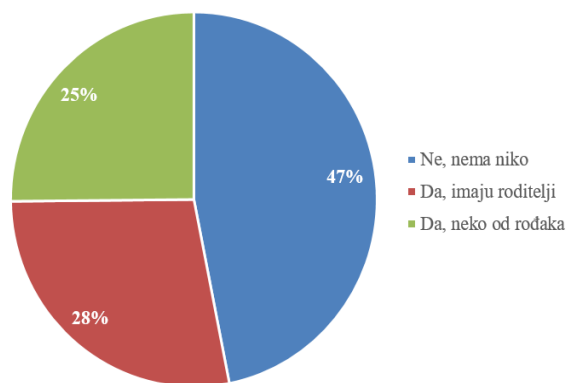
Istraživanje kojim se analizira preduzetnička orijentacija studenata prve godine na usmerenju Inženjerski menadžment, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, sprovedeno je u okviru predmeta Preduzetništvo, a studenti koji su učestvovali u istraživanju, osnovne akademske studije su upisali akademske 2020/2021 i 2021/2022 godine. U istraživanju je učestvovalo ukupno 322 studenta, a rezultati su prikupljeni putem online ankete kreirane putem alata Microsoft Forms. Najveći broj studenata dolazi iz regiona Vojvodine, njih 82,92%, a većina ih je kao prethodno završenu srednju školu označio gimnaziju, njih 60,25 %.

Prethodna znanja i iskustva u velikoj meri mogu da utiču na preduzetničku orijentaciju, kao i na podsticanje preduzetničke aktivnosti. Takođe, postojanje preduzetničkih aktivnosti u porodici ili bližem okruženju ima pozitivan uticaj na pokretanje sopstvenog posla [14].

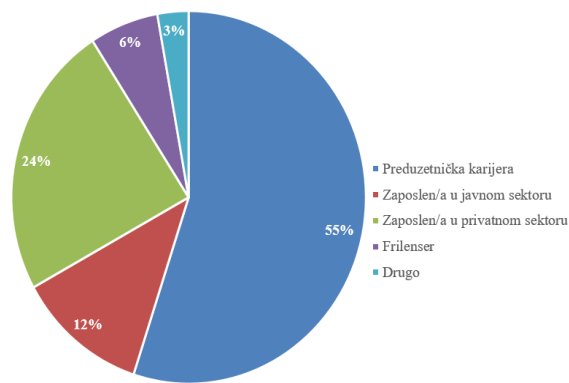

Slika 1. Prethodno znanje o preduzetništvu

Dijagram na Slici 1. pokazuje prethodno znanje o preduzetništvu i strukturu odgovora na pitanje *Da li znate nešto o preduzetništvu?* Najveći broj studenata poseduje neka znanja o preduzetništvu, ali na veoma niskom nivou ili su čuli ponešto o tome. Svega 6% studenata se izjasnilo da nema predznanja iz oblasti preduzetništva.

Slika 2. Preduzetničke aktivnosti u bližem okruženju

Slika 3. Preduzetnička orijentacija studenata

Dijagram na Slici 2. prikazuje strukturu odgovora na pitanje *Da li neko iz Vašeg bližeg okruženja ima sopstveno preduzeće?* Najveći broj studenata je povezan sa preduzetničkim okruženjem preko svojih roditelja ili bliskih rođaka (preko 50%).

Dijagram na Slici 3. prikazuje strukturu odgovora na pitanje *Gde vidite sebe u budućnosti u pogledu karijere?* Više od polovine studenata, njih 55% vidi sebe kao preduzetnika. Svega 12% studenata želelo bi da svoju karijeru gradi u javnom sektoru. U odnosu na podatke istraživanja iz prethodnih godina, primetan je pozitivan trend u podsticanju preduzetničke orijentacije studenata, te razvoju preduzetničke kulture.

3. MOGUĆNOSTI ZA POSLOVANJE U INOVATIVNOM STARTAP EKOSISTEMU REPUBLIKE SRBIJE

Pokretanje sopstvenog posla je rastući trend, te tu odluku donosi sve veći broj ljudi širom sveta, a posebno mladih. Najčešće se inovativna poslovna ideja komercijalizuje kroz pokretanje startap kompanije, koja ima karakteristike brzog rasta i inoviranja u poslovanju. Republika Srbija je prepoznala značaj i ulogu startap kompanija u svojoj privredi, te postoji veliki broj inicijativa koje imaju za cilj stvaranje povoljnih uslova za njihovo pokretanje i poslovanje. Ove kompanije se smatraju najznačajnijim delom jedinstvene celine koja se naziva inovativni startap ekosistem koji se može definisati kao: “regionalna ili nacionalna struktura u kojoj startap kompanije, mala i srednja preduzeća, velika preduzeća, univerziteti i javne organizacije imaju međusobne čvrste veze i saradnju na tehnološkoj, društvenoj, pravnoj i komercijalnoj osnovi sa ciljem da proizvedu novo znanje, razviju nove tehnologije i stvore nove poslovne mogućnosti” [15]. Ovakvi ekosistemi su glavni pokretač inovacija i nastanka novih startap kompanija u okviru njih.

Inovativni startap ekosistem Republike Srbije danas broj između 200-400 startap kompanija, te je njegova ukupna vrednost procenjena na 439 miliona dolara, dok se kao najznačajnije industrije u okviru njega izdvajaju blokčejn i gejm [16]. Kao osnovne prednosti inovativnog startap ekosistema Republike Srbije mogu se navesti dobra ponuda visokoobrazovane radne snage koja poseduje visok nivo tehnološke pismenosti, širok spektar podsticajnih programa i uređen poreski sistem u ovoj oblasti. Sve ovo treba da ima stimulativni karakter kako u pogledu podrške za osnivanje novih startap kompanija, tako i u pogledu jačanja i razvoja celokupnog inovativnog startap ekosistema. Osnovni nedostaci inovativnog startap ekosistema Republike Srbije ogledaju se u nedovoljnom privlačenju investicija i finansiranja, nedovoljnoj podršci i povezanosti osnivača startapa, te nedostatku systemske podrške u celini [17]. Novi „Zakon o inovacionoj delatnosti” predstavlja osnovu za razvoj startap kompanija i inovativnog startap ekosistema, gde se pojam startap kompanije po prvi put i definiše u zakonodavstvu Republike Srbije.

Posebno se radi na poreskom rasterećenju startap kompanija kao osnovnom mehanizmu za podsticanje njihovog nastanka i razvoja, te se tako predviđa smanjenje poreza na zarade od 70% i 100% doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje svih novozaposlenih u istraživačko-razvojnom sektoru. Naglasak je posebno stavljen na mlađe od 40 godina koji se mogu osloboditi plaćanja godišnjeg poreza na dohodak građana u celini ako im neto zarada ne prelazi 5500 eur, dok ostali ovaj porez plaćaju samo na deo koji prelazi neoporezivi iznos [18]. Ovo će posebno uticati na startap kompanije, koje će biti u mogućnosti da svojim zaposlenima obezbede i veće zarade kako bi bili motivisani da ulažu što više napora u razvoj startap kompanije i generisanje inovacija.

4. ZAKLJUČAK

Zainteresovanost mladih ljudi za pokretanje sopstvenog posla sve više raste poslednjih godina, a to je posebno primetno kod studenata. Oni su danas posebno zainteresovani za sticanje preduzetničkog obrazovanja, kako bi stvorili jake podloge za generisanje sopstvene poslovne ideje i njenu komercijalizaciju na tržištu. Rezultati istraživanja sprovedenog nad studentima usmerenja Inženjerskog menadžmenta, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu doprinose ovoj tvrdnji.

Univerzitet u Novom Sadu je dao značajan doprinos razvoju preduzetničkog obrazovanja i usmeravanju ka preduzetničkoj aktivnosti, a leadersku ulogu u tom procesu je uspešno preuzeo Fakultet tehničkih nauka. Zahvaljujući ovakvom pristupu Univerziteta u Novom Sadu dat je izuzetan doprinos celokupnom privrednom razvoju grada Novog Sada, ali i privrede Republike Srbije u celini. Na području grada Novog Sada svoje poslovanje je započeo veliki broj startup kompanija, pre svega u oblasti informaciono-komunikacionog tehnologija, a mnoge od njih su danas izrasle u velike kompanije sa odličnom poslovnom reputacijom, velikim brojem zaposlenih i visokim tržišnim udelom. Takođe, studenti Fakulteta tehničkih nauka imaju priliku da svoja znanja nadopune i praktičnim iskustvom, s obzirom da postoje dobre relacije sa Naučno-tehnološkim parkom i Poslovnim inkubatorom, koji predstavljaju važne učesnike u inovativnom startup ekosistemu.

Republika Srbija svoj privredni razvoj sve više bazira na preduzetništvu i inovacijama, te se u tom pravcu donosi sve veći broj zakonskih rešenja i propisa koji imaju za cilj stvaranje povoljnih uslova za poslovanje startup kompanija u inovativnom startup ekosistemu, ali utvrđivanja uloge i svih ostalih učesnika u ovom ekosistemu.

Ključna je uloga Univerziteta u inovativnom startup ekosistemu kao institucije koja podstiče preduzetničku orijentaciju i aktivnost kod svojih zaposlenih, a posebno kod studenata. Fakulteti bi trebali razvijati mehanizme za podsticanje preduzetničke orijentacije studenata na svim nivoima studija, ali i učestvovati u organizovanju što većeg broja vannastavnih aktivnosti u vidu radionica i takmičenja kojim se jača preduzetnički duh i omogućava razvoj novih poslovnih ideja.

5. ZAHVALNICA

Istraživanje je podržano od strane Fakulteta tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Departmana za Industrijsko inženjerstvo i menadžment, projekat: "Unapređenje nastavnih procesa na DIIM kroz implementaciju rezultata naučno-istraživačkog rada u oblasti Industrijskog inženjerstva i menadžmenta".

6. LITERATURA

- [1] Vekić, A., Borocki, J., Ćirić, D., Djerčan, B., *Uloga univerziteta u razvoju preduzetništva i inovacija u Republici Srbiji*, XXIV Skup Trendovi Razvoja: "Digitalizacija visokog obrazovanja", Kopaonik, 21. - 23. 02. 2018.
- [2] Coulter, M., *Entrepreneurship in Action*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ, 2001.
- [3] Urabe, K., *Innovation and the Japanese Management System*, Innovation and Management: International Comparisons, edited by Kuniyoshi Urabe, John Child and Tadao Kagono, Berlin, Boston: De Gruyter, pp. 3-26. <https://doi.org/10.1515/9783110864519-005>, 2001.
- [4] Borocki, J., *Preduzetništvo, inovacije i razvoj preduzeća*, Fakultet tehničkih nauka, FTN izdavaštvo, Novi Sad, ISBN: 978-86-7892-672-3, 2014.
- [5] Bager, T., Ottósson, H., Schøtt, T., *Intrapreneurs, entrepreneurs and spin-off entrepreneurs: Similarities and differences*, Paper to International Journal of Entrepreneurship and Small Business, Vol. 10, No. 3, pp. 339-358, 2010.
- [6] Politis, D., Winborg, J., Dahlstrand, A. L., *Exploring the Resource Logic of Student Entrepreneurs*, International Small Business Journal, Vol. 30, No. 6, pp. 659-683, 2011.
- [7] Ahsan, M., Zheng, C., De Noble, A., Musteen, M., *From student to entrepreneur: How mentorships and affect influence student venture launch*. Journal of Small Business Management, Vol. 56, No. 1, pp. 76-102, 2018.
- [8] Rauch, A., Wiklund, J., Lumpkin, G.T., Frese, M., *Entrepreneurial orientation and business performance: an assessment of past research and suggestions for the future*, Entrepreneurship Theory Practice, Vol. 33, No. 3, pp. 761-787, 2009.
- [9] Goethner, M., Obschonka, M., Silbereisen, R. K., Cantner, U., *Scientists' transition to academic entrepreneurship: Economic and psychological determinants*, Journal of Economic Psychology, Vol. 33, pp. 628-641, 2012.
- [10] Kollmann, T., Stöckmann, C., Hansellek, J., Kensbock, J., *European Startup Monitor 2016*, Universität Duisburg-Essen Lehrstuhl für E-Business, 2016.
- [11] *Zakon o inovacionoj delatnosti*, Službeni glasnik Republike Srbije br. 129/2021, 2021.
- [12] Socorro Márquez, F.O., Reyes Ortiz, G. E., *Theoretical analysis of the misconceptions and disenchantments of entrepreneurship and start-up*, International Journal of Entrepreneurship, Vol. 25, No. 7, pp. 1- 13, 2021.
- [13] Turker, D., Selcuk, S., S., *Which factors affect entrepreneurial intention of university students?* Journal of European Industrial Training, Vol. 33, No. 2, pp. 142-159, 2009.
- [14] Tarling, C., Jones, P., Murphy, L., *Influence of early exposure to family business experience on developing entrepreneurs*, Education+ Training, Vol. 58, No. 7/8, pp. 733-750, 2016.
- [15] Basso, A., Baltar, E., Andonova, E., *Startup Innovation Ecosystems in Southern Europe*, European Commission, Brussels, JRC113872, 2018.
- [16] Startup Genome, *The Global Startup Ecosystem Report GSER 2021*, 2021.
- [17] Digitalna Srbija, *Startup skener izveštaj*, Dostupno na: <https://www.dsi.rs/objavili-smo-startap-skener-prvi-sveobuhvatni-izvestaj-o-srpskim-startapima/>, 2019.
- [18] Biznis i Finansije, *Novi poreski podsticaji u „Industriji znanja“*, Dostupno na: <https://bif.rs/2021/12/novi-poreski-podsticaji-u-industriji-znanja/>, 2021.